

PAPER DETAILS

TITLE: "Basat'in Tepegöz'ü Öldürdürdüğü Anlatması"nda Asalet, Güç ve Bilgeligin Zaferi

AUTHORS: Sedat TAMA

PAGES: 161-171

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/406404>

“BASAT’IN TEPEGÖZ’Ü ÖLDÜRDÜRDÜĞÜ ANLATMASI”NDA

ASALET, GÜÇ VE BİLGELİĞİN ZAFERİ

Victory of a sagacious, power and heredity in The Narrative of “Tepegöz”

*Sedat TAMAY**

Abstract

The Book of Dede Korkut is one of the most important creation of Turkish literature. The Book contains twelve epic stories.

This article deals with a Victory of a sagacious, power and heredity in the story of Tepegöz, which is the eighth narrative in the Book of Dede Korkut. In order to achieve this, first of all, the narrative is summarized, and than the main idea of the story is gradually explained.

Key Words: Dede Korkut, Degeneration, Human being, Tepegöz, Basat.

Dede Korkut Kitabı, Türk edebiyatının en önemli yaratmalarından birisidir. Kitaptaki metinler topluluğu, ayrı ayrı anlatmalar olarak değerlendirilebileceği gibi, metinlerde ifadesini bulan edebi tarz, kullanılan dil, gönderme yapılan bireysel ve toplumsal değerler ile tematik yapıların birbiriyle ilişkilendirilebilmesi sonucu oluşan bütünlüğün bir sistem hüviyeti taşıması nedeniyle, bir bütün olarak da değerlendirilmeye de müsaittirler.

İncelememizde kullandığımız Dede Korkut Kitabı’nın “Dresden nüshası”, bir giriş ile on iki anlatmayı içine almaktadır.

Kitaptaki anlatmalar yapı bakımından değerlendirildiğinde, birtakım hareket ve olay örgüleriyle zenginleştirilmiş çatışmalar üzerine kurulu yapılar karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamıza temel oluşturan ve Metin Ekici tarafından yapılan benzer bir çalışmada, Dede Korkut Kitabı’nın birinci anlatması olan “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatması” yapısal bakımdan incelenmiş ve incelemede anlatmanın “Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük” teması üzerine kurgulanmış olduğuna dikkat çekilmiştir. (Ekici, 2001: 50-59)

İnceleme konumuz olan “Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü” anlatması, kitabın sekizinci anlatmasıdır. Bu anlatmanın ana temasının ise, “asalet, güç ve bilgeliğin zaferi” fikri olduğu düşünülebilir.

Bu makalede, “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürdüğü Anlatması”nda ana tema olarak “*asalet, güç ve bilgeliğin zaferi*” fikrinin, anlatmanın yapısal kurgusu içinde nasıl verildiği ele alınacaktır. Bundan hareketle, öncelikle anlatmanın yapısı özetlenecek ve söz konusu temanın anlatmada nasıl verildiği adım adım açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu anlatma yapı bakımından incelendiğinde, anlatmanın üç bölümden oluştuğu düşünülebilir. Oğuz kavminin düşman saldırısı nedeniyle yurdunda göçerken yolda Aruz Koca’nın küçük çocuğunu düşürmeleri ile çocuğun “Basat” adını almasına kadar olan kısmı anlatmanın birinci bölümü; Aruz’un çobanı Konur Koca Sarı Çoban’ın Uzun Pınar’a gidişinden, Tepegöz’le Oğuz beylerinin yaptıkları anlaşmaya kadar olan kısmı anlatmanın ikinci bölümü; Basat’ın tekrar anlatmaya dahil edildiği ve Kapak

* Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuarı Öğretim Üyesi (sedattamay@hotmail.com) .

kan'ın karısının Basat'a yakarışıyla başlayan ve Basat'ın tepegöz'ü öldürmesine kadar olan kısmı da anlatmanın üçüncü bölümü olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu üç bölüm de kendi içinde alt dilimlere ayrılmaktadır. Bunları maddeler halinde özetlersek aşağıdaki hareket ve olay dizilerini elde etmek mümkündür.

Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü anlatmasının özeti:

1. Bir gece düşman saldırısı nedeniyle Oğuz kavminin ürkerek göç etmesi.
2. Göç sırasında yolda Aruz Koca'nın küçük çocuğunu düşürmeleri.
3. Bir arslanın çocuğu bulup götürmesi ve besleyip büyütmesi.
4. Oğuz kavmi'nin bir müddet sonra yurtlarına geri dönüp yerleşmeleri.
5. Arslanın besleyip büyüttüğü çocuğun yaptıkları.
6. Oğuz beylerinin toplanıp çocuğu arslanın ininde yakalayıp getirmeleri ve çocuğun her seferinde geri kaçması.
7. Dede Korkut'un gelip çocuğu insan olduğuna ve ailesi ile birlikte yaşamaya ikna edip çocuğa "Basat" adını vermesi.
8. Yaylaya göçme zamanı geldiğinde Oğuz kavminin çobanı Konur Sarı Çoban'ın herkesten önce sürü ile birlikte yaylaya gidişi sırasında Uzun Pınar denilen bir pınara gelişi.
9. Pınarbaşında peri kızlarını görmesi ve kepeneğini atarak bunlardan birisini yakalaması.
10. Yakaladığı peri kızı ile "tama" ederek cinsel ilişkide bulunması.
11. Peri kızının ilişkiden sonra Konur Sarı Çoban'a bir yıl sonra emanetini gel al diyerek uçup gitmesi.
12. Ertesi yıl peri kızının aynı pınarın başında çobandan olan çocuğunu dünyaya getirmesi.
13. Yine yaylaya göç zamanı çobanın pınar başına gelmesi ve emaneti görmesi.
14. Peri kızının emaneti alması için çobanla görüşmesi ve çobanın emaneti görünce korkması, ürküp kaçması.
15. Bayındır Han'ın beyleriyle birlikte yaptığı bir gezi sırasında bu pınarın başından geçerken çocuğu bulması.
16. Beylerin çocuk olduğunu bilmedikleri bu yığınağı, ne olduğunu anlamak için tekmelemeleri.
17. Beylerin arasında bulunan Basat'ın babası Aruz Koca'nın da yığınağı tekmelemesi üzerine yığınağın yarılması ve içinden bir oğlan çocuğunun çıkması.
18. Aruz Koca'nın isteği üzerine Bayındır Han'ın, Tepegöz'ün, oğlu Basat'la birlikte büyütüp yetiştirmek üzere kendisine verilmesini kabul etmesi.
19. Aruz Koca'nın çocuğu eve getirmesi ve emzirmesi için bir kadını görevlendirmesi.
20. Tepegöz'ün emzirmek için gelen kadınları sırasıyla emerek öldürmesi üzerine kazanlar dolusu sütle beslenmeye başlanması.

21. Büyüyüp arkadaşlarıyla oynarken onlara zarar vermesinden dolayı artan şikâyetler üzerine Aruz’un Tepegöz’ü dövmesi, yasaklar getirmesine rağmen düzelmediği için de evden kovması.

22. Annesinin Tepegöz’e büyülu yüzük takması.

23. Tepegöz’ün harâmi olması.

24. Oğuz beylerinin Tepegöz ile mücadeleleri.

25. Oğuz beylerinin Dede Korkut’a başvurmaları ve anlaşma istemeleri.

26. Dede Korkut’un Tepegöz’le görüşmesi ve anlaşma yapılması.

27. Kapak Kan’ın karısının Basat ile görüşmesi.

28. Basat’ın kendisi için verilen ziyafette beylere danışması.

29. Beylerin ve ailesinin vazgeçirme çabalarına rağmen kararını verip yola koyulması.

30. Basat’ın Tepegöz’ün bulunduğu Salahana Kayasına varması ve uyumakta olan Tepegöz’ü öldürme çabaları ve Tepegöz’ün onu yakalaması.

31. Basat’ın ilk kurtuluşu ve Tepegöz’ün gözünü kör etmesi.

32. Mağarada gelişen olaylar, Basat’ın ikinci kurtuluşu.

33. Tepegöz’ün yüzüğünü Basat’a vermesi ve hançerlemek istemesi, Basat’ın üçüncü kurtuluşu.

34. Tepegöz’ün Basat’ı kandırarak hazinesinin bulunduğu kümbete sokması ve öldürmeye çalışması, Basat’ın dördüncü kurtuluşu.

35. Çaresiz kalan Tepegöz’ün Basat’a son kozunu oynarken, aynı zamanda, Basat’a kendisini nasıl öldürebileceğini bildirmesi.

36. Tepegöz’ün Basat’la söyleştikten sonra biz kardeşiz kıyma bana diyerek af dilemesi.

37. Basat’ın öldürme gerekçelerini bildirmesi.

38. Basat’ın Tepegöz’ü kendi kılıcıyla öldürmesi ve Oğuz kavminin bu başarıyı kutlamaları.

Basat’ın Tepegözü Öldürdüğü Anlatmasının Şematik Özeti:

Sema:1

1. Seri: Evrenin Bilinci İnsan Kahramanın Yetiştirilmesi:

1	2	3
---	---	---

2. Seri: Bilginin Aktarılması ve Kahramanın Ad Alması:

4	5	6	+	7
---	---	---	---	---

3. Seri: Doğal'ın İhlali ve Evrensel Suç'un İşlenmesi; Yozlaşma Süreci:

8	9	10	11
---	---	----	----

4. Seri: Yozlaşma Sürecinin Ürünü Yaratığın Ortaya Çıkışı; Doğa'nın Tepkisi:

12	13	14	+	15	16	17
----	----	----	---	----	----	----

5. Seri: Yozlaşma Sürecinin Ürünü Yaratığa Toplumun Sahip Çıkması, Yetiştirilmesi ve Dışlanması süreci:

18	+	19	20	+	21
----	---	----	----	---	----

6. Seri: Yozlaşmanın Ürünü Yaratığın Dokunulmazlık Büyüsünü Alması ve İçinde Yer Alamadığı Toplumdan Öc Alması Süreci:

22	+	23	24	25	26
----	---	----	----	----	----

7. Seri: Evrenin Bilinci İnsan ile Yozlaşmanın Ürünü Yaratık Arasındaki Çatışma ve Yaratığın Öldürülmesi.

27	+	28	29	+	30	31	32	
----	---	----	----	---	----	----	----	--

Şema:2

1. Küme: Evrenin Bilinci İnsan'ın Yaratılması

1.Evrenin Bilinci İnsan kahramanın yetişmesi
2.Bilginin Aktarılması ve Kahramanın Ad Alması |
|--|

2. Küme: Yozlaşmanın Ürünü Yaratığın Yaratılması

3.Doğal’ın İhlali ve Evrensel Suç’un İşlenmesi; Yozlaşma Sürecine giriş
4.Yozlaşma Sürecinin Ürünü Yaratığın Ortaya Çıkışı
5.Yaratığa Toplumun Sahip Çıkararak Yetiştirmesi ve Dışlanması süreci
6.Yaratığın Dokunulmazlık Büyüsünü Alması ve İçinde Yer Alamadığı Toplumdan Öc Alması Süreci |
|--|

3. Küme: Evrenin Bilinci İnsan ile Yaratığın Çatışması; Bilge İnsan’ın Zaferi

7a. Varlık Tabakaları Arasındaki Çatışmanın Kahramana Anlatılması
7b. Kahramanın Çatışmaya Karar Verme Süreci; Toplumsal Onay Alma.
7c. Evrenin Bilinci İnsan ile Yozlaşmanın Ürünü Yaratık Arasındaki Çatışma ve Yaratığın Öldürülmesi |
|---|

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, “Basat’ın Tepegöz’ü Öldürmesi” anlatmasında, otuz sekiz adımdan oluşan olaylar dizisi yedi seri altında toplanmakta ve bu seriler kendi aralarında birleşerek üç büyük kümeyi meydana getirmektedir. Bu üç kümenin birleşmesiyle de anlatma ortaya çıkmaktadır.

Bireysel ve evrensel göndermelerle yüklü bu anlatmada bizim üzerinde duracağımız ve ana temanın başlığı altında tartışacağımız konular; giderek kendine yabancılaşan ve dolayısıyla yozlaşan insanın, zaaflarıyla dünyayı nasıl tehlikeli ve yaşanamaz hale getirdiği; Doğa ile bir bütünlük arz eden insana ait evrensel değerlere ve onun doğasına karşı yapılan ihlal ve iffal eylemlerine doğa’nın verdiği karşı konulamaz tepkilerin özelliklerinin tahlili; Saf, arı ve bilge insan ile dokunulmazlık büyüyle donatılmış olsalar da “hilkat garibesi”, “ne idüğü belirsiz”, “arasat ta kalmış” (insandan olma) insansıların arasında yaşanabilecek bir çatışmada -“tohum” ve “döl”, yani, *asalet*; tohumun yatağı, yani, toprak ve yetiştirme tarzı anlamında *eğitimle* kazanılan *güç*; ve “bilgi”, yani, *öğretim* ve *öğretmen* ile kazanılan *bilgelik*” unsurlarının belirleyiciliğiyle- zaferin, her zaman, evrenin bilinci, “*asil, güçlü ve bilge insan*”ın olacağı fikri üzerinde yoğunlaşacaktır. Buradan hareketle anlatmayı yukarıda tasnif ettiğimiz seriler üzerinden aşama aşama yorumlamaya başlayalım.

Anlatma Oğuz kavminin bir göçü ile başlamaktadır. Bununla, Oğuz toplumunun konar-göçer karakterli hayat tarzı vurgulanmakla beraber, göçün siyasi nedenleri ve bunun altındaki güçler arası eşitsizliklerin toplumlar arası ilişkilere nasıl yansıdığına dikkat çekilmektedir. Bir başka deyişle, bir yandan anlatının geçtiği zaman ve mekânda anlatının toplumsal tabakası Oğuz kavminin içinde bulunduğu çaresizliğe dikkat çekilmekte; öte yandan, o toplumsal yapının ihtiyaçlarının en temel unsuru olan ve “alp tipi” olarak adlandırılan insan tip/ler/i ve on/lar/a duyulan ihtiyaç fikrine doğru okuyucu

hazırlanmaktadır. Bu nedenle oluşturulan kurmaca düzlemde Oğuz kavminin hanı Aruz Koca'nın henüz bebek olan küçük oğlu göç sırasında düşürülmekte ve bir arslan tarafından götürülerek beslendiği söylenmektedir. Bunun birbiriyle sıkı sıkıya ilintili iki nedeninin olduğu düşünülebilir. İlk olarak, yukarıda sözü edilen siyasal ortamda topluluğun ihtiyaç duyduğu güçlü, kuvvetli, çelik iradeli ve disiplinli, kısaca “alp tipi” insan yetiştirilmesinin mümkün olmadığı bir toplum resmi çizilerek bir yandan ihtiyacın önemine öte yandan böylesi bir toplumun fertlerinin bu tür özellikleri artık taşımadığı fikrini oluşturarak toplumsal yapının bu yönüyle çürümeye başladığına vurgu yapılmakta; ikinci olarak ise, ki bizce daha önemli olanı, böylesi bir insanın, insandan *olma-doğma* özelliğinin yanında, ancak doğal bir mekanda, yani, tabiatın içinde, ve o doğal bütünlüğün özelliklerini yitirmemiş parçaları olan insanlar – burada arslan- tarafından yetiştirilebileceği fikridir.

Anlatmanın bir sonraki aşamasında, doğal bir mekânda yetiştirilen ve arslanın özellikleriyle de bütünleşmiş bu “yarı insan” ile Oğuz kavminin buluşması sağlanmaktadır.

“...Oğuz yine eyyam ile gelüp yurdına kondı. Oguz Hanun ilkçısı gelüp haber getirdi, aydur: Hanum sazdan bir arslan çıkar, at urur, apul apul yoriyişi adam kibi, at başuban kan sömürür. Aruz aydur: Hanum ürkdiğümüz vaktin düşen menüm oğlançuğumdur belki didi. Bigler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldurup oğlanı tutdılar. Aruz oğlanı alup ivine getirdi. Şadılık ittiler, yime içme oldı...” (Ergin, 1997: 207)

Bununla beraber, bu “yarı insan” varlık ile toplum yaşamı arasında olabilecek çelişkilerin anlatıldığı olay kurgusu ile yine kurmaca bir düzlemde, bu “yarı insan” olan varlığın bu “yarım”, “tamamlanmamış insan” kimliği sorgulamaya açılmakta ve *sorun-çözüm* tekniği kullanılarak, okuyucu, sorunun akılcı çözümüne doğru yönlendirilmektedir.

“...Amma, oğlanı ne kadar getürdiler ise turmadı, girü aslan yatağına vardı...” (Ergin, 1997: 207)

Ne kadar geri getirseniz de yine aslan yatağına kaçan bu “yarı insan” varlığın “İnsan” olabilmesinin bir koşulu da, kendisinin “evrenin bilinci insan olduğu” bilgisinin ona verilmesi; bir başka deyişle, “farkındalığının farkına varması”nı sağlamaktır. Bunun için, vakit kaybedilmez ve Dedem Korkut çağrılır.

“Geri tutup getürdiler, Dedem Korkut geldi aydur: Oğlanum sen insansın, hayvan-ile musahib olmagıl, gel yahşı at bin, yahşı yiğitler-ile eş yort didi.” (Ergin, 1997: 207)

Türk kültür tarihinde “Pirlerin Piri” olarak da ifade edilen Dedem Korkut, mitin mekânı Oğuz dünyasında “ulu kişi” kültürünün temsilcisidir. Dedem Korkut, Oğuz’un koruyucusu, ozanı, “bilge kişi”si, yani, şamanı olarak, her sorunu çözebilme gücüne sahip, maddi gücün manevi güçle bütünleştiği, bir “ulu insan”dır.

Korkut Ata’ya danışmadan bir iş yapamayan Oğuz kavminin, burada da Dedem Korkut’a başvurmalarının nedeni, hem yukarıda sözü edilen, sorun çözebilme yetisine sahip bir bilge kişi olmasından hem de diğer anlatılarda da sözü geçen ve gelenekte varolan “ad koyma” törenlerinde bir ulu kişinin bir çeşit kutsaması da denilebilecek olgu, ama bizce “bilgisinin aktarılması” olgusudur. Böylelikle Dedem Korkut’un;

“...adun Basat olsun, adımı men virdüm yaşanı Allah virsün...” (Ergin, 1997: 207)

diyerek ad verdiği insan, varlık tabakalarının üstünde bir kişiliğe, burada, bizce, “alp tipi” insanla “bilge tipi” insan karışımı bir insan olmaya, *aday* bir kimlikle bize sunulmaktadır.

Anlatıcı, Oğuz illerinin “ulu kişi”si olan Dedem Korkut’un, «Türkmençe “Beset” olarak bilinen ve “insanlığı cehaletten, vahşetten kurtarmak” anlamında olan» (Sarıyev, 2000: 318) “Basat” adını

verdiği “*aday insan*” olgusuyla birlikte bizleri zamanlar üstü bir olasılığa; “*insanlığı cehaletten, vahşetten kurtarma*”nın gerekliliğinin ortaya çıkabileceği bir olay örgüsüne doğru yönlendirir. İşte, “*asil aday*” önüne getirilecek olan bu “*sorun çözme*” pratiğinden “*alplik ve bilgelik*” bütünselliğiyle başarılı olarak çıktuktan sonra “*insan*” kimliğine kavuşacaktır.

Bize göre, anlatmada gönderme yapılan ve yukarıda kısaca değindiğimiz “*asil aday*”lık olgusu ise, Basat’ın genetik yapısıyla ilgilidir. Böylesi bir pratik için, “*alp*” ve “*bilge*” kişiliğin yanında gerekli bir diğer unsur da, “*insan babadan olmak ve insan anadan doğmak*” tır.

-“*Asıl (=soy, öz, kök) azmaz, süt kokmaz; kokarsa kaymak kokar, aslında ayran var.*”(Aksoy, 1988: 155)

-“*Asil ile taş taşı; bedasil(=soysuz) ile yeme aşı.*” (Aksoy, 1988: 155)

Atasözleriyle de ifade edilebilecek bu “*asalet*” olgusunun, anlatmanın kurgusu içindeki önemi, ilerleyen kısımlar da giderek netleşecektir.

Anlatmanın ilerleyen kısmında sözünü ettiğimiz bu “*sorun çözme pratiği*”ne uygun ve Oğuz kavminin geleceğini tehdit eder nitelikte problemin yaratılması için gerekli hareket ve olay kurgusu planlanmaktadır.

Bunun için, birey olarak, “*yozlaşan*”, “*kendisine ve toplumsal değerlere yabancılaşan insan*” ve mekân olarak da, Türk kültür hayatının ve değerlerinin simgesel bir mekânı olarak “*Uzun Pınar*” adı verilen *kutsal* bir yer seçilmiştir.

“*Oğuz bir gün yaylaya köçti. Aruzun bir çobanı var-idi, adına Konur Koca Sarı Çoban dirler-idi. Oğuzun önünce bundan evvel kimse köçmez-idi. Uzun Bınar dimek-ile meşhur bir bınar var-idi. Ol bınara perriker konmuş-idi. Nagahandan koyun ürkdü. Çoban irgece kakıdı ilerü vardı. Gördü kim perri kızları kanat kanada bağlamışlar uçarlar. Çoban kepenegini üzerlerine atdı, peri kızının birini tutdı. Tama idiüp derhal cima eyledi. Koyun ürmeğe başladı, çoban koyunun önüne seğırtti. Perri kızı kanat urup uçdı, aydur: Çoban yıl tamam olıçak, mende amanatun var, gel al didi. Amma Oğuzun başına zaval getürdüñ didi. Çobanın içine korhu düşdü amma kızın derdinden benzi sarardı.*” (Ergin, 1997: 207)

Görüldüğü üzere, Konur Koca Sarı Çoban, yozlaşmış insanın zaafıyla, toplumsal değerleri hiçe sayıp ve insan olduğunu unutup “*tama*” ile peri kızını “*cima*” ederek, bir yandan, insanın, yeteneğiyle, çevresini dünya yapma tercihinin doğal çevrenin kirletilmesi biçiminde kullanırken, öte yandan, insanın kendi varlık alanına, doğaya karşı bir suç işlemiştir.

Bir yıl sonra, Oğuz yine yaylaya göçtüğünde, Çoban, Uzun Pınar’a tekrar gelir ve peri kızı ile tekrar karşılaşır. Peri kızı yerdeki bir yığınağı göstererek;

“*Çoban amanatun gel al, amma Oğuzun başına zaval getürdüñ*” (Ergin, 1997: 207)

der. Çoban yığınağı görünce, ibret alır, geri döner sapan taşına tutar, vurdukça büyüyen yığınak çobanı korkuya düşürür ve orada bırakıp kaçar.

Bundan sonra yozlaşmanın ortaya çıkardığı bu varlığın genetik özelliklerinin betimlendiği kısımla anlatı gelişir.

Doğal’a karşı işlenmiş olan bu suç evrensel bir suçtur. Doğa, bir yıl sonra, kendisine karşı işlenen bu suça tepkisini, “*hilkat garibes*”, “*ne idüğü belirsiz*”, “*arasat ta kalmış*” bir varlık yaratarak gösterir.

“*.. bu yığanak yarıldı. İçinden bir oğlan çıkıdı, gevdesi adam depesinde bir gözi var.*”

Böylece kirlenmiş doğa, dünyaya dönük yüzünü bu “*Tepegöz*” ile insanlara gösterir. Doğalın ihlali ve doğanın iğfali sürecinin, bir başka deyişle, çürümüş bireysel ve toplumsal değerlerin ve yozlaşma sürecinin ortaya çıkardığı bu “*tip*”, acı ve kabul edilemez bir sonuçtur.

Çoban, aynı zamanda, cehaleti de simgeler. Anlatının gelecek kurgusu içinde Basat ile karşı karşıya getirilecek olan Tepegöz’ün de, babası gibi toplumsal değerlere yabancı, yoz ve “*cahil*” olması gerektir. Bu nedenle, Tepegöz, aynı zamanda, kalıtsal bir taşıyıcıdır.

Böylece, işlenen suç ve bunun bedeli olan Tepegöz’ün yaratılması kurgusu tamamlanmıştır.

Burada Tepegöz’e yüklenen özellikler üzerinde durmak gerekir. Bunları şöyle özetlemek mümkündür. Tepegöz;

- Yozlaşmanın bir ürünü ve kalıtsal taşıyıcısıdır (Toplumsal değerlere yabancılaşma, cehalet, zaafı olmak vb.).
- Ne insandır ne de peri (“hilkat garibesi”, “ne idüğü belirsiz”, “arasat ta kalmış” bir varlık tabakasını temsil eder).

Anlatmanın bundan sonraki kısmında, bu özellikleriyle Tepegöz’ün varlık tabakaları arasında kendine bir yer edinme eylemleri ve bunların etkileri tartışmaya açılmaktadır.

Buna göre, Tepegöz, Bayındır Han ile birlikte yapılan bir gezi sırasında Uzun Pınar’da bulunur ve Basat’ın babası Aruz Koca, onu, hanın da izniyle, yetiştirmek üzere evine getirir. Emzirmek üzere bir kadın görevlendirir, ancak, Tepegöz daha ilk emişte kadının bütün sütünü, ikincide kanını ve üçüncüde canını alır. Bunun üzerine görevlendirilen birkaç kadına da aynısını yapınca, artık kazan dolusu sütle beslenmeye başlanır. Büyüdükten sonra, oyun oynadığı arkadaşlarının kiminin burnunu, kiminin kulağını yemeye başlar. Bu olaylar ve toplumdaki şikâyetler artınca, Aruz Han, Tepegöz’ü obadan kovar.

Böylece, Tepegöz’ün özelliklerine, bir de, “toplumsal çürümüşlüğün başladığı bir toplumun insanları tarafından yetiştirilme” eklenmiş olur.

Peri anasının gelmesi ve oğlunun parmağına “büyülü” bir yüzük geçirerek: “-oğul sana ok batmasın, tenini kılıç kesmesin!” diyerek onda yaşayan tarafını kutsayışından sonra *Salahana* adı verilen dağa yerleşip “*harami*” olan Tepegöz’ün, içinde yer alamadığı bu toplumdan, bir başka deyişle, *pay* alamadığı bu toplumdan, *öc* almaya kalkışmasının aktarıldığı hareket ve olay dizilerinin bundan sonraki kısmı, aynı zamanda, anlatının ikinci bölümünün de son serisini teşkil etmektedir.

“...*Depegöz Oğuzdan çıktı bir yüce tağa vardı. Yol kesdi, adam aldı, büyük harami oldu. Üzerine birkaç adam gönderdiler, oh atdılar batmadı, kılıç urdılar kesmedi, sünü-y-ile sançdılar ilmedi. Çoban çoluk kalmadı hep yidi. Oğuzdan dahi adam yimege başladı. Oğuz yığılup üzerine vardı. Depegöz görüp kakıdı, bir ağacı yirinden kopardı, atup elli altmış adam helak eyledi.*” (Ergin, 1997: 208)

Bu noktadan sonra dikkat edilmesi gereken konulardan biri de; anlatıda Oğuz’un karşılaştığı bu sorunu çözme yöntemlerinin sorgulanmaya açılmasıdır.

Oğuz, tümüyle zora dayalı şiddet eylemleriyle üzerine yürüdükçe, Tepegöz problemi giderek büyümektedir.

“*Alplar başı Kazana zarb urdı, dünya başına tar oldu. Düzen oğlu Alp Rüstem şehid oldu. Uşun Koca oğlu kibi pehlivan elinde şehid oldu. Aruk candan iki karındaşı Depegöz elinde helak oldu. Demür tonlu Mamak elinde helak oldu. Bıyığı kanlı Begdüz Eman elinde zebun oldu. Ağ sakallı Aruz Kocaya kan kusdurdı. Oğlu Kıyan Selçükün ödi yarıldı. Oğuz Depegöze kar kılmadı, ürkdi kaçdı.*” (Ergin, 1997: 208-209)

Kaba kuvvete ve şiddete dayalı bu tür ‘sorun çözme’ yöntemleri, tersine sorunu büyüttünce, ona karşı duyulan korku da ürterek kaçmaya dönüşmüştür.

“Depegöz çevürüp önün aldı, Oğuzı Salı virmedi, girü yirine kondurdu. El-hasıl Oğuz yidi kerre ürkti, Depegöz önün alup yidi kerre yirine getürdi. Oğuz Depegöz elinde tamam zebun oldu.” (Ergin, 1997: 209)

Oysa “kaçmak” da çözüm değildir. Ancak, Oğuz, o zamana değin hiç bu denli korkmamış, ürkmemiş ve çaresiz kalmamıştır.

Bu aşamada anlatıcı, bir yandan, okuyucuyu, uygulanan yöntemlerin geçersizliği ile uygulayan bireylerin niteliklerinin sorgulanması fikrine sürüklerken, öte yandan, *başka bir tip insan* ve *yöntem* arayışına doğru zorlamaktadır. Bu aşamada da, Oğuz toplumu, baş edemediği problem karşısında, çaresizce, *anlaşma* yolunu seçer. Dedem Korkut’a başvururlar. Onu elçi olarak gönderip anlaşma yaparlar. Tepegöz’ün şartları ağırdır. Oğuz, günde iki adam ile beş yüz koyuna razı olur ve yemeklerini pişirmeleri içinde iki kişi verilir.

Bu istek, kendisini var eden, bilgisizce ve şiddete dayalı inanılmaz yöntemlerle büyüten topluma, ödemesi için kesilen bir cezadır. Bu cezanın infazı kaçınılmazdır. Toplumun bundan kaçması olası değildir. Tepegöz bilmecesinin bu önlenemez, engellenemez felaketler dizgesi, “*çözme*” olgusuna karşı köklü bir bakış değişikliğini *zorunlu* kılar.

Bu bakış, doğa ve toplumda karşılaşılabilecek bireysel ya da toplumsal problemlerin çözümü için gerekli olan “insan” tanımıyla ilgilidir. Bu tanımın unsurları, anlatının henüz başlarında, Dedem Korkut’un Basat’a söylemiş olduğu “*sen insansın*” sözlerinde gizlidir. Bu “*giz*”in içinde, Basat’ın “*zamanla değişmeyen özü ve belli bir varlık tabakasına ait olduğu gerçeği*” yatmaktadır.

İnsan, her an kendisini yeniden kurabilecek bir donanıma sahip, kendisiyle ve nesnelerle olan ilişkisinin bilinciyle varolan ve bu varlığını sürekli kılacak tek yaratıktır.

Anlatmanın son bölümü, bir başka deyişle, bizim şematik özetimizin üçüncü kümesi, karşı karşıya bulunulan bu Tepegöz *probleminin çözücüsü* olabilecek ve bu yolla, “*yarım insan*” kimliğinin eksik kalan yanını tamamlayarak “*insan*” olma sürecini başarıyla geçecek olan kahramanımız Basat’ın, problemle tanışıp yüzleşmeye karar verdiği serilerle başlamaktadır.

Tepegöz ile yapılan anlaşma gereği bir zaman önce çocuklarından birini kurban veren ve tekrar sıra kendisine geldiği için ikinci ve son çocuğu da istenen Kapak Kan’ın karısının, gazadan henüz dönmüş ve gelişmelerden habersiz olan Basat’a giderek derdini anlatması ve oğlunun yerine verilmek üzere bir esir istemesiyle başlayan bölüm, problemi öğrenen ve yüzleşmeye karar veren Basat’ın, obası tarafından kendisi için verilen ziyafette babası ve diğer beylere danışarak “*toplumsal onay*” istemesi olayı ile sürmektedir.

Oysa, Oğuz sinmiştir. Kendi yarattığı ve büyüttüğü, büyüttükçe ürktüğü Tepegöz karşısında yenilgiyi kabul etmiş bir toplum olarak, beklenen “*toplumsal onay*” vermez. Onun yerine, “*korkutarak vazgeçirme*” davranışı içine girer.

Ancak, Basat kararından dönmez ve Tepegöz’le karşılaşmak üzere onun bulunduğu Salahana kayasına gelir. Basat geldiğinde Tepegöz sırtını güneşe vermiş uyumaktadır. Basat’ın attığı okları önce sinek sanır, fakat okun bir parçası önüne düşünce kalkıp Basat’ı yakalar, *edüginin konçuna* sokarak, aşılarına;

“*Mere kocalar ikindü vakti muni mana çevüresüz, yiyem.*” (Ergin, 1997: 212)

der ve yeniden uykuya dalar. Bir az sonra Basat hançeriyle çizmeyi yarıp içinden çıkar (Basat’ın birinci kurtuluşu).

Kocalardan, Tepegöz'ün yalnız gözünde et olduğunu öğrenen Basat, süngüsünü ocakta kızdırarak, uyumakta olan Tepegöz'ün gözüne basar, gözünü kör eder ve onu etkisizleştirir. Tepegöz can havliyle haykırınca dağ taş inler ve Basat sıçrayarak koyunların bulunduğu mağaraya düşer. Tepegöz bunu anlar, mağaranın kapısını keserek koyunları birer birer dışarı çıkartır. Basat bir koçun derisine girerek Tepegöz'ün bacakları arasından kaçıp mağaradan çıkar (Basat'ın ikinci kurtuluşu).

Basat'ın kurtulduğunu anlayan Tepegöz bu sefer yüzüğünü verme bahanesiyle Basat'ı yanına çağırır;

“Mere oğlan al şol parmağumdaki yüzüğü parmağuna tak, sana oh ve kılıç kar eylesün.”
(Ergin, 1997: 212)

der. Basat yüzüğü parmağına takar. Tepegöz bu arada Basat'ı hançerle vurmak ister, Basat sıçrayarak yine kurtulur (Basat'ın üçüncü kurtuluşu).

Tepegöz bunun üzerine hazinesini vermek bahanesi ile Basat'a hazinesinin bulunduğu kümbete girmesini söyler. Basat'ın hazinenin bulunduğu kümbete girdiğini anlayınca, kümbeti yıkıp Basat'ı kümbetin içinde öldürmek maksadıyla tam hamle yapacağı sırada kümbet yarılr ve Basat bir kere daha kurtulur (Basat'ın dördüncü kurtuluşu).

Basat'ın yine kurtulduğunu anlayınca;

“Sana ölüm yoğ-ımiş, şol mağarayı gördün-mi? Anda iki kılıç var, biri kınlu biri kınsuz, ol kınsuz keser menüm başımı, var getir menüm başımı kes.” (Ergin, 1997: 213)

der. Bunun üzerine mağaranın kapısına gelen Basat, tuzağı görür ve aklını kullanarak hem tuzaktan kurtulur hem de sözü edilen kılıcı eline alıp tekrar Tepegöz'ün karşısına gelir (Basat'ın beşinci kurtuluşu).

Görüldüğü üzere Basat, Tepegöz'e karşı, öncelikle bilinen ve daha önce toplumunun denemiş olduğu yöntemleri kullanır. Fakat bunların olumsuz etkilerini görünce, toplumun diğer üyeleri gibi sorundan kaçmak ya da yenilgiyi kabullenmek yerine, *“evrenin bilinci insan”*ın *“düşünme”* ve *“bilgisini kullanma”* niteliklerini ortaya çıkartan *“bilgece”* bir eylemlilik içine girerek, yeni yeni çözümler üretir ve bunları dener. Basat'ı bilgelik ve gücün birleşimi bu eylemliliğe sürükleyen unsur, yine, ona söylenen *“sen insansın!”* bilgisinde yatmaktadır. Bir başka deyişle, Basat'ı bu eylemliliğe sürükleyen unsur *“farkındalığının farkına varması”*dır.

Anlatının bundan sonraki kısmı, zaman ve mekânlar üstü bir başka durumun yaşanmasıyla sürer. Tarihin her döneminde, zulmedenler, yenilgiye uğradıklarını anladıklarında, yozlaşmanın ve kendi varlık alanının değerlerine yabancılaşmanın kalıtsal etkileriyle bir çeşit kurtuluş saydıkları bir eylemliliğe girerler. Onlar, böylesi durumlarda yaşamlarının dışındaki bütün varlıklarını, değerlerini, karşısındakine teklif ederek ve acze düşmüş insan edasıyla yalvarıp yakararak, yaşamlarını kurtarmaya çalışırlar. Ne ki, buradaki samimiyetleri gücü tekrar ellerine geçirecekleri zamana kadardır.

Anlatmanın son olay dizisi de bu şekilde başlamaktadır. Aslında elindeki bir kozu daha oynamak isterken, yaşamını sona erdirecek bilgiyi (kınsız kılıç) de Basat'a vermiş olan Tepegöz, artık, tümüyle kaybettiğini anlayınca benzer bir eylemliliğin içine girer ve kendisini affetmesi için Basat'a yalvarmaya başlar. Basat'ın Aruz Koca'nın oğlu olduğunu öğrenince de, yine, zaman ve mekan üstü zalim ard niyetinin bir *“son çare”*si olan;

“İmdi kardaşuz kıyma mana”

“geçersizliğine” sığınır. Ancak, Basat önüne diz çöktürdüğü Tepegöz'ün boynunu kendi kılıcıyla *“urıp”* kafasını *“insan bedeninden”* ayırdıktan sonra büyü bozulur ve yozlaşmanın, kendine yabancılaşmanın ve doğaya karşı girişilen *“kirlenme”* eylemlerinin ürünü bu varlık tabakasını, ait olduğu, varlık kazandığı ve kişilik özelliklerini aldığı *“kozmetik anne karnına”* *ş i m d i l i k* geri gönderir.

Anlatma, *muştuyu* alan Oğuz toplumunun bunu kutlaması ve Dedem Korkut’un Basat’a *alkış* vermesi ile son bulur.

Sonuç olarak, iki farklı ve zıt kimliğin, insan ve insansı kimliklerinin, bir başka deyişle, hem anlatıcının hem de okuyucunun taraf oldukları “*evrensel insan tipi*” ile “*toplumsal çürümüşlük ve bireysel yozlaşmanın genetik taşıyıcısı, insansı tipi*”nin çatışması sağlanarak, gönderme yapılan “insan olma” ve onun *olmazsa olmazlarını* oluşturan “asalet, güç ve bilgelik bütünselliği” ana teması, anlatmanın yapısal kurgusu içinde böyle işlenmiştir.

Tepegöz, kirletilmiş çevrenin ve ihlal edilmiş doğal’ın; Basat ise “insan”ın dünyaya dönük yüzüdürler. Bu yüzler, belirli bir tarihsel dönemin simgeleri olmaktan çok, zaman ve mekân üstü gerçeklikleri simgeler. “*Şimdilik*” deyişimiz bundan dolayıdır.

Bu ve benzeri, çeşitli kurgusal olay ve hareket dizgeleri ile bunların içine yerleştirilen simgesel tiplerle insana dair eylemlilikleri, bireysel ve toplumsal değerleri, bilgi ve yaklaşımları tema edinen Dede Korkut anlatmaları sadece Oğuz toplumuna değil, genel olarak ve zamanlar üstü özellikleriyle, insan ve insan gerçeğine tutulan birer aynadır.

Kaynaklar

- AKSOY Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- I Atasözleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1988.
- EKİCİ Metin, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük”, *Milli Folklor*, S.52, ss. 50-59, Ankara 2001.
- ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, TDK Yayınları, C.1, Ankara 1997.
- SARIYEV Bedri, “Dede Korkut’ta Geçen Bazı Gelenek-Görenekler, Halk İnanışları, Deyimler ve Bugün Türkmenistan’daki İzleri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri*, AYK AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, ss. 311-319.